

Juhlajulkaisu

Pekka Hallberg

1944 – 12/6 – 2004

Toimittajat

Risto Nuolimaa

Pekka Vihervuori

Hannele Klemettinen

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

© 2004 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen ja taiton suunnittelu: Heikki Kalliomaa

Pekka Hallbergin valokuva s. VII Heini Lehväslaiho

ISSN 0356-7222

ISBN 951-855-229-0

Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004

Aatto Prihti

Kohti globaalia talouden tasa-arvoa – suomalainen malli kehitysapuun

”Globaali oikeusvaltio”

Teoriassa voimme ajatella, että kaukana tulevaisuudessa ihmiset elävät globaalissa oikeusvaltiossa. Se tarkoittaisi sitä, että maapallolla olisi vain yksi valtio, jossa päiväsankari Pekka Hallbergin juuri valmistunutta väitöskirjaa mukaillen toteutettaisiin vallankäytön lakisidonnaisuutta ja vallanjoon tasapainoa sekä huolehdittaisiin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta ja järjestelmän toimivuudesta.

Tässä ihmemaailmassa globaali aluepolitiikka auttaisi kehityksensä alkuvaiheessa olevia kansoja ja maanosia kehittymään. Sosiaali- ja terveyspalvelut sekä ruoan riittävyys olisi saatettu kaikkien ulottuville. Lapsista, vanhuksista ja sairaista huolehdittaisiin kaikkialla. Silti tämä utopiamaailmakaan ei olisi homogeeninen, vaan eri kulttuurit, kielet, uskonnot, tavat, ammatilliset normit ja ihmisten erilainen ymmärrys yhteisistä asioista synnyttäisivät varsin heterogeenisen globaalin oikeusvaltion. Onnellista olisi, jos erilaisuudet voisivat kukoistaa sovussa ja yhteistyössä, ja ongelmien sattuessa oikeusvaltion hallinto ja sisäisen järjestyksen valvonta palauttaisivat asiat takaisin järjestykseen.

Globaali oikeusvaltio tuskin toteutuu koskaan. Maapallolla on paljon itsenäisyydestään tiukasti kiinni pitäviä kansallisvaltioita ja valtioiden yhteenliittymiä. On myös suurta eriarvoisuutta kansojen välillä ja ihmisten kesken. Tiedon taso, elämisen mahdollisuudet ja pääoma jakautuvat hyvin epätasaisesti. Suuria ristiriitoja on syntynyt ja syntyy vallankäytöstä, taloudellisista eduista sekä uskonnollisista ja etnisistä syistä.

Kohti parempaa huomista

Globalisaatio kuitenkin etenee omalla painollaan enemmän tai vähemmän hallitusti, ja se muuttaa jatkossa monia tämän päivän rakenteita. Tieto- ja viestintäteknologia, poliittiset muutokset ja kuljetusten halpeneminen ovat mahdollistaneet kokonaan uusia tulevaisuuden näkymiä maailmalle. Se voisi johtaa luonnollisella tavalla lähemmäksi taloudellista ja sosiaalista tasapainoa sekä oikeusvaltioita, mutta sen toteutumisella on monia hidasteita ja esteitä.

Ajankohtainen esimerkki globalisaation etenemisestä on paljon puhuttu Kiina-ilmio. Kiina on suuri ja nopeassa kehitysvaiheessa oleva maa, jossa elintaso on vielä varsin alhainen. Osaavia ihmisiä kuitenkin on jo runsaasti, ja niinpä monet yritykset haluavat siirtää toimintonsa sinne. Yritysten siirtymiselle on erilaisia syitä. Monet näkevät Kiinan markkinat niin suurina ja nopeasti kasvavina, että niiden lähelle on siirryttävä. Markkinatarpeiden ymmärtäminen ja nopeiden muutosten oivaltaminen kaukaa on vaikeata, ja myös logistiset edut ovat lähellä olevan puolella. Alihankintayritykset joutuvat siirtymään, jos tärkeä asiakasyritys siirtyy ja sitä edellyttää. Kannattavuuskriisissä olevat yritykset siirtyvät halvempien kustannusten perässä, ja silloin valinnanvaraa kohdemaiden suhteen on runsaammin. Pääasia on, että kannattavan toiminnan edellytykset voidaan mahdollisimman varmasti turvata.

Tällaista luonnollista kehitystä on tapahtunut jo kauan, mutta muun muassa poliittisista syistä kehityksen nopeudessa on eri aikoina ollut suuria vaihteluja. Menneinä vuosisatoina Aasia, ja siellä erityisesti Kiina, oli kehityksen eturintamassa. Aasian merkitys maailmantaloudessa oli paljon nykyistä suurempi. Niinpä Aasia on nyt ottamassa vain takaisin sille kuulunutta asemaansa. Suurimpana menettäjänä on Eurooppa, mutta myös Yhdysvallat kuuluu häviäjiin.

Kiina-ilmio ei tosiasiassa tarkoita pelkästään Kiinaan siirtymää teollista toimintaa. Siitä on tulossa yleisnimi kaikelle globaalille rakennemuutokselle, jossa yritykset etsivät tuotannolleen edullisinta sijaintipaikkaa. Kiinan ohella erityisesti Intia on suosittu sijaintipaikka sekä suuruutensa että hyvin koulutettujen ihmistensä vuoksi. Intian erityisetu on lisäksi englannin kielen osaaminen, mikä on johtanut siihen, että erityisesti palvelumuotoiset etätyöt ovat siirtymässä sinne. Aasian edellä mainittuja pienemmät valtiot, kuten Etelä-Korea, Malesia ja Thaimaa, ovat nopeasti tulleet apajille mukaan. Uusia herääviä sijaintikohteita kansainvälistyvät yritykset ovat löytämässä Etelä-Amerikasta ja myös joistakin Afrikan maista. Jos kehitys saisi kulkea vapaasti, se tasapainottaisi hiljalleen merkittävästi maailman taloudellista epätasapainoa. Kilpailu teollisuuden ja työpaikkojen saannista pakottaisi kehittyvät maat myös koko ajan läpinäkyvämmiksi ja lähemmäksi oikeusvaltion periaatteita.

Kiina-ilmion osapuolet

Kiina-ilmio ei kosketa varsinaisia kehitysmaita. Se vaikuttaa vasta, kun yhteiskunta on jo päässyt kunnollisen kehityksen alkuun, ja oikeusvaltiokin toimii kohtuullisella tasolla. Ilmio etenee omaa rataansa, mutta siihen voidaan kyllä kansallisesti jonkin verran vaikuttaa. Monissa länsimaissa erityisesti ammattiyhdistykset ovat tehneet runsaasti työtä saadakseen poliittiset päättäjät luomaan esteitä työpaikkojen siirtymiselle pois maasta. Monet keinot ovat perintöä suljetun talouden ajalta, jolloin ammattiyhdistyksillä oli paljon valtaa. Viime aikoina eniten esillä ollut keino on irtisanomisten vaikeuttaminen ja irtisanomisen kustannusten lisääminen.

Osaamiseen perustuvassa globaalitaloudessa työ jakaantuu osaamisperusteisesti. Maa, jossa ihmisillä on ainutlaatuista osaamista jollakin alalla, ei edes voi menettää sellaisia työpaikkoja, koska muualla vastaavaan ei pystytä. Vastaavasti mitä useammassa maapallon paikassa osataan

jokin työ jo tehdä, sitä kovemmaksi käy maiden välinen kilpailu yritysten sijainnista. Edullisimpien kustannusten maa voittaa kilpailun ennemmin tai myöhemmin, mikäli muut sijoittumisen edellytykset ovat voimassa. Sijoittumispäätöstä tehtäessä arvioidaan kohdemaata hyvin laajasti. Tässä ovat tärkeitä maan turvallisuus, sen toimivuus oikeusvaltiona, sen verotuksen taso, hyvinvointipalvelut, työmoraali ja myös esimerkiksi henkilökunnan irtisanomismahdollisuudet, jos ylivoimaisia liikelatoudellisia tai muita ongelmia ilmenee. Niinpä irtisanomissuojan lisäys voi ylläpitää uhanalaisia työpaikkoja jonkin aikaa, mutta ei pysyvästi. Vastaavasti se pahimmassa tapauksessa estää uusien, korkeamman osaamisen työpaikkojen syntymisen ja saattaa tuottaa suuria tulevaisuuden vahinkoja.

Ammattiyhdistysliikkeen aseman muuttuminen on ollut hyvin nopeaa. Se joutuu käymään työnantajan sijasta taistelua köyhempien maiden työläisiä vastaan ja tietää häviävänsä taistelun, jossa se alun alkaen on eettisesti väärässä. Vallasta luopuminen on kuitenkin aina vaikeata, ja se on samalla globaalien talouden tasapainon saavuttamisen hidaste.

Globalisaation syrjäyttämät

Asiaa tarkemmin katsottaessa voidaan havaita, että luonnollinen globalisaatiokehitys ei kuitenkaan anna hyviä hedelmiään kaikille kansoille. Erityisesti Afrikassa on runsaasti niin kehityksensä alkuvaiheessa olevia maita, että niihin ei yritystoimintaa voi suuntautua. Syynä on osaamattomuus, yhteiskunnan kaikinpuolinen kehittymättömyys ja hallinnon toimimattomuus sekä rikollisuus ja sodat. Niissä olosuhteissa halvatkaan kustannukset eivät voi toimia kehityksen kiihokkeina. Nämä maat voivat myydä mahdollisesti raaka-aineitaan, joiden kontrolli usein on siirtynyt monikansallisten yritysten hoitoon oman osaamisen puutteen tai historiallisten syiden vuoksi.

Taloudellisen tasa-arvon kehitys etenee monista syistä hitaasti. Kehittyneet maat ja maaryhmittä suojavat tehokkaasti niin sanottuja saavutettuja etujaan kaupan esteillä, jotta halvat tuotteet eivät pääsisi niiden omille markkinoille syrjäyttämään oman maan kalliimpia tuotteita. Erityisesti Yhdysvallat, Euroopan unioni ja Japani ovat kunnostautuneet kaupan esteiden luomisessa. Monikansalliset yritykset ovat osanneet hyödyntää kaupan esteiden olemassaoloa järjestelemällä liiketoimintaansa niin, että ne pääsevät esteiden ohi ja voivat käyttää halpatyövoimaa, joskus jopa lapsityövoimaa. Mikäli työntekijöiden kohtelu on asiallista ja yleisesti hyväksyttävää, asiassa ei ole mitään pahaa kehitykselle kannalta, päinvastoin.

Kehitysmaiden taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen jarruna ovat olleet myös kehittyneiden maiden ja erityisesti suurvaltojen pyrkimykset kontrolloida tärkeitä raaka-ainevaroja ja käyttää niitä omaksi hyödykseen, usein monikansallisten yritysten avulla. Tällöin kehitysmaan kansallisvarallisuuden hyödyistä suuri osa on siirtynyt pois oman maan kehittämisestä. Toki monen kehitysmaan oma hallinto on myös erittäin huonoa ja epätasa-arvoista. Sen johdosta sekään kehitys, joka taloudellisesti olisi mahdollista, ei ole toteutunut ja ihmisten eliarvoisuus on suurta.

Syrjäytymisuhan alaisten maiden auttaminen

Pyrittäessä parempaa maailmanlaajuista tasa-arvoa kohti tarvitaan monitahoista kansainvälistä ja kansallistakin yhteistoimintaa. Kansainvälinen sopimuksin voidaan pyrkiä edistämään sellaista oikeusvaltiokehitystä, joka mahdollistaisi yhteiskuntien pääsyn taloudellisen ja inhimillisen kehityksen nopeutumiseen. Vaikeudet ovat kuitenkin suuria, koska sopijatahoja on paljon ja intressit ovat kovin ristiriitaisia. Kehitysapu on tärkeä työkalu heikoimpien auttamiseen. Sitä antavat valtiot, kansalaisjärjestöt, kirkot ja yksittäiset ihmiset. Julkinen keskustelu on korostanut erityisesti valtioiden merkitystä kehitysavun antajana. Viimeksi on pyritty korostamaan avun lisäämistä niin, että kehittyneet maat voisivat antaa 0,7 % bruttokansantuotteestaan tähän toimintaan. Suomessakin on käyty tätä keskustelua, ja siihen liittyviä mielenosoituksiakin on järjestetty. Myös kirkko on aktiivisesti puhunut asian puolesta.

Paljon vähäisemmälle huomiolle ajatustenvaihdossa on jäänyt avun sisältö. Yleisesti tiedetään, että monen maan kehitysavussa on taka-ajatuksia. Ranskan kehitysapu suunnataan sinne, missä se edistää ranskan kielen aseman vahvistamista, ja Yhdysvaltain kehitysapu tukee oman maan liiketoimintaa tai poliittisia päämääriä tai molempia. Tuskin mikään maa on liikkeellä täysin epäitsekäästi. Tavalla tai toisella pyritään saamaan omalle maalle hyötyä auttamisesta.

Myös apuhankkeiden toteutuksessa on vuosikymmenien varrella ollut paljon huomautettavaa. Monesti kohdemaan todellisia tarpeita tai avun hyväksikäytön edellytyksiä ei ole riittävästi etukäteen selvitetty. Niinpä avun vaikutukset ovat jääneet paljon toivottua vähäisemmiksi. Eurooppalaisittain tyypillistä on, että apuna annetaan esimerkiksi maatalouden ylituotantotuotteita, vaikka ne eivät kohdealueella ruokavalioon kuuluisikaan. Myös liian vaativa teknologia saattaa jäädä käyttämättä osaamisen puutteen vuoksi.

Suomen rooli

Pohdittaessa Suomen asemaa kehitysavun antajana on nähtävissä keskustelun selkeä painottuminen myönnettävään rahaan. Sisältökeskustelussa vain hyödyn tavoittelu on silloin tällöin kyseenalaistettu. Suomen antaman kehitysavun rahallinen merkitys maailmanlaajuisessa kokonaisuudessa on kuitenkin varsin vähäinen, mutta suomalaisten mahdollisuus avun sisällön kehittämisessä voisi olla kansainvälisesti hyvinkin suuri, jos siihen panostettaisiin voimakkaasti ajatus- ja kehittämistyötä.

Kehitysapu on pitkäjänteistä toimintaa, jossa tuloksia nähdään varsin hitaasti. Erillishankkeet päättyvät usein ennen kuin tuloksia ehtii syntyä. Monen kehitysmaan ihmisten heikon aseman vuoksi olisi tärkeää, että jo työn kuluessa voitaisiin havaita konkreettisia edistysaskeleita hyvinvoinnin parantamisessa ja tulevaisuudenuskon synnyttämisessä.

Kehitysmaiden heikosta koulutus- ja osaamistasosta huolimatta elämisen välttämättömyyteen liittyvää taito-osaamista on olemassa. Erityisesti naiset ovat kouliintuneet käsistään varsin

taitaviksi. Monikansalliset yritykset ovat käyttäneet tätä osaamista myös väärällä tavalla halpa-työvoimana. Reilun kaupan kahvi – kuten muutkin tuotteet – ovat esimerkkejä aidosta auttamispyrkimyksestä, jolloin niin sanottujen välikäsien osuus tuotantoketjusta jää vähäisemmäksi ja tuottaja saa isomman osuuden. Kuluttaja on tästä tietoisena valmis maksamaan tuotteestaan vähän enemmän.

Samaa ideaa voisi kehittää huomattavasti pitemmälle. Naisten kädentaidot ulottuvat tekstiilien, vaatteiden, nahkatuotteiden ja muidenkin kädentaitotuotteiden laajalle alueelle. Vaurastumisen alkuun kehitysmää voi kuitenkin päästä vasta, kun tuotteet laadullisestikin vastaavat maksukykyisten ostajien tarpeita ja ne osataan markkinoida. Kumpakaan tehtävää kehityksessä ei osata, ja siksi globaalit yritykset usein ovat olleet ainoa mahdollisuus eteenpäinmenoon.

Suomen kehitysavun uusi painopiste voisikin olla tarvittavan kaupallistamisketjun luominen ja ylläpitäminen. Analysoimalla aluksi kohdemaan taito-osaamisen taso voitaisiin hankkia mieluiten suomalaiset muotoilijat, jotka suunnittelisivat kansainvälisille markkinoille kohdemaan osaamistason mukaisia tuotteita. Valmistusosaamiseen liittyvä koulutus ja tarvittavan teknologian hankinta olisivat luonnollisia tuen kohteita ketjun seuraavassa vaiheessa. Haastavin osa luonnollisesti olisi markkinoinnin ja logistiikan valmistelu niin, että tuotteet voitaisiin saada kohtuullisin kustannuksin saada kansainvälisille markkinoille.

Poliittista osaamista Suomesta tarvittaisiin, jotta eri maiden ja kaupparyhmittymien kaupan esteisiin voitaisiin raivata pieniä aukkoja markkinoille pääsemiseksi. Aluksi aukkojen tarve olisi hyvin pieni, koska kyseessä olisi pilottikokeilu. Toimijana tulisi olla alhaisella marginaalilla toimiva reilun kaupan markkinointiyritys. Se olisi tarpeellinen Suomellekin oman liiketoimintaosaamisen kehittämiseksi, joten tähänkin malliin on kytkettynä itsekäs kansallinen oppimistapahtuma.

Seuraavassa vaiheessa Suomen olisi pyrittävä kouluttamaan kehitysmajaan omia tuotesuunnittelijoita sekä tuotanto-, logistiikka- ja markkinointiosajia, jotta vuosien kuluessa entistä suurempi osa liiketoiminnasta voisi siirtyä kohdemaan omille kansalaisille.

Kohdemaassa kehitysapua tulisi kohdentaa käynnistettävän liiketoimintaketjun ympärille niin, että sillä saataisiin tuettua uuden alan nopeaa kasvua ja kehittymistä. Ennen kaikkea tärkeitä ovat infrastruktuuri-investoinnit koulutukseen, hygieniaan, terveydenhuoltoon ja liikenteeseen osana koko logistista järjestelmää.

Yhteenveto

Matka kohti globaalia talouden tasapainoa on pitkä ja vaikea. Etenevä globalisaatio auttaa muun muassa Kiina-ilmiön kautta kehitykseen jo mukaan päässeitä maita, mikäli niiden yhteiskunnalliset olot ovat kohtuullisen vakaat ja oikeusvaltiokehitys on päässyt riittävään alkuun. Tältä kannalta katsottuna kehittyneissä maissa tulisi ymmärtää ilmiö myönteiseksi ja pyrkiä korvaamaan sen vaikutukset kestäväillä ja rakentavilla eikä lyhytaikaisilla, epäonnistu-

maan tuomituilla tavoilla. Uudet kestävä tavat tulevat innovatiivisen ja yrittävän toiminnan kautta, jota tutkimus, tuotekehitys ja koulutus tukevat voimakkaasti. Silloin erottaudutaan alhaisemman osaamisen ja halvempien kustannusten maista. Kiina-ilmiön seuraamusten hallinnassa Suomella on mahdollisuus tehdä laajenevaa yhteistyötä Venäjän ja Baltian maiden kanssa.

Globalisaatio ei näytä auttavan kehityksensä aivan alkuvaiheessa olevia maita. Ne eivät kykene kilpailemaan halvalla työvoimalla, koska yhteiskunta ei vielä toimi kunnolla eikä riittävää osaamista ole. Sen vuoksi kehittyneiden maiden velvollisuus on auttaa muulla tavoin näitä kansoja kehityksensä alkuun.

Kehitysapu on tärkein työkalu tuettaessa kehittymättömiä maita. Auttamisessa on kaksi tärkeää ulottuvuutta: rahoituksen riittävyys ja rahan käytön tehokkuus. Rahoituksen riittävyyden turvaamiseksi on pyritty muun muassa YK:n suositusten avulla kannustamaan kehittyneitä maita kohottamaan avustumääriään 0,7 %:iin bruttokansantuotteesta. Eri maiden vapaaehtoisjärjestöt, kirkko ja yksityiset henkilötkin ovat merkittäviä avun antajia.

Suomi on globaalisti hyvin pieni toimija, joten sen vaikuttavuus ei ratkea rahamäärän suuruuden avulla, mutta on toki hyvä lisä muiden joukossa. Paljon suurempi merkitys Suomella saattaisi olla kehitysavun sisällön tuottajana. Reilun kaupan markkinointi perustuu yleensä kehitysmaan raaka-ainetuotannon saattamiseen kansainvälisille markkinoille. Tätä toimintaa voitaisiin laajentaa kädentaitojen alueelle, sillä kehitysmaiden naiset ovat käsistään taitavia arjen tarpeiden vuoksi.

Suomen tuen kohteena voisi olla kädentaitojen koko liiketoimintaketjun hallinnan organisointi ja kouluttaminen sekä alkuvaiheessa ”Reilun kaupan markkinointiyhtiön” käyntiin saattaminen. Opetusta tarvittaisiin tällöin niin muotoilun, tuotannon ja logistiikan kuin markkinoinninkin alueilla, mutta viime kädessä koko liikkeenjohdon osaamisen kartuttamisessa.

Laaja ja hyvin koordinoitu yhteistoiminta kaikkien kehitysapua tekevien kesken on olennaisen tärkeää hyvän tehokkuuden ja mahdollisimman nopeiden tulosten aikaansaamiseksi. Kansainvälinen yhteistyö puolestaan on välttämätöntä kaupan esteiden poistamiseksi ja uusien hyviksi havaittujen kokemusten vaihtamiseksi.